

ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՅԱՆ

(Առաջնորդական փոխանորդ Արարատյան թեմի)

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐԻ ԾԻՐԻՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ*

87. Գրիգոր Թ Մուսաբեգյանց (1439—1441).—Նրա օրոք հայրապետական Աթոռը Սահց փոխադրվում է ա. Էջմիածին:

Մահացել է 1446/7-ին Սսում¹⁸²:

88. Կիրակոս Ա. Վիրապեցի (1441—1443).—1441 թվին Էջմիածնի ազգային-եկեղեցական ժողովում ընտրվում է Ամենայն Հայոց կաթողիկոս: Աղթամարի Աթոռը ազատում է հզովքից: 1443 թվին գահընկեց է լինում. «Պ. Ղ. Բ. (1443) գտեր Կիրակոս կաթողիկոս փոխեցին, վասն նախանցոյ և Մակունեցին նստաւ դաբալով և թուրքով»¹⁸³:

Հ. Մ. Չամչյանը և **Մ. արքեպ.** Օրմանյանը Վիրապեցու ժամանակաշրջանի իրադարձությունները, տալով հանդերձ, չեն նշում նրա մահվան և թաղման պարագաները. «Իսկ Կիրակոս կաթողիկոս կացեալ ի

թաքստի առ ժամանակ մի ի տան միում, յետ այնորիկ առանձնացաւ ի վանս ուրեք մինչև ի մահ իր»¹⁸⁴: «Էջմիածնի շուրջ գրտնըվող վանքերեն միւյն մեջ նորեն յոր ճրգնողական կյանքը կանցներ... Կիրակոսի կյանքը Աթոռեն քաշվելեն ետքը վեց տարի ևս տևած է, և մահը տեղի ունեցած է 1448-ին, մերձավորաբար ութսունամյա եղած ատեն, թեպետ ստույգ պատմությունը չունինք»¹⁸⁵:

89. Գրիգոր Ժ Զալաբեկյան (1443—1465).—Ոչ մատենագիրները և ոչ էլ հետագա հետազոտողները չեն մատնանշում Մակվեցու շիրմատեղը. միայն հ. Մ. Չամչյանը կողմնակի ակնարկում է, որ նա վախճանվել է ա. Էջմիածնում. «Եւ եղև ի մեկնիլ Զաբարեայ լեջմիածնէ, մեռաւ յետ սակաւուց Գրիգոր Մակունեցի...»¹⁸⁶:

Վախճանվում և թաղվում է ա. Էջմիածնում: Ծիրիմը անհայտ է:

* Ծարուհակված «Էջմիածին» ամսագրի 1971 թվականի №№ Ա, Գ—Ե-ից:

¹⁸² **Բաբկեն Ա. Աթոռակից կաթողիկոս**, «Պատմություն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ», Անթիլիաս, 1939, էջ 39:

¹⁸³ **Վ. Ա. Հակոբյան**, «Մանր ժամանակագրություններ», հատ. 1, Երևան, 1951, էջ 119:

¹⁸⁴ **Հ. Մ. Չամչյան**, «Պատմություն հայոց», հ. Գ, էջ 490:

¹⁸⁵ **Մ. արք. Օրմանյան**, «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 2133:

¹⁸⁶ **Հ. Մ. Չամչյան**, հ. Գ, էջ 506:

90. Արիստակես Բ Աթոռակալ (1465—1468):

Օրմանյանի հաշվումներով վախճանված և թաղված է ա. Էջմիածնում, շիրիմը անհայտ¹⁸⁷:

91. Սարգիս Բ Աջատար (1468—1474): Օրմանյանի սրբազանի հաշվումներով թաղվել է ա. Էջմիածնում: Շիրիմը անհայտ¹⁸⁸:

92. Հովհաննես Է Աջակիր (1474—1484): Ըստ Օրմանյանի նահատակվում է Կ. Պոլսում. «Շատ հարմար կուգա ըսել, թե Հովհաննես Էջմիածնի համար նպատակ հաղթելու նպատակով հայ գաղթականներու շրջանը կատարած ատեն այդպիսի վախճան մը ունեցած ըլլա Կ. Պոլստ մեջ»¹⁸⁹:

93. Սարգիս Գ Մյուսալ (1484—1515).—Վախճանվել և թաղվել է ա. Էջմիածնում. «Իսկ Սարգիս կաթողիկոս կացեալ ի հայրապետութեան իրում ընդ ամենայնս՝ ամս ի Դ մեռա»¹⁹⁰: Շիրիմը՝ անհայտ:

94. Զաքարիա Բ Վաղարշապատցի (1515—1520).—Ըստ Օրմանյանի գործել է ու վախճանվել Մայր Աթոռում և թաղվել այնտեղ: Գերեզմանատեղը անհայտ է:

95. Սարգիս Դ Վրաստանցի (1520—1536):—Օրմանյանի սրբազանը նշում է. «Սարգիս կաթողիկոսի մահն ալ այդ միջոցին պիտի հաստատենք 1536-ին... ինչպես կտեսնվի, այդ միջոցին կաթողիկոսներուն անուններեն զատ բան մը չենք կրնար բերել, և իրենց մասին հավանական ժամանակագրություն միայն կրնանք կազմել, ինչ որ ինքնընտանեցյալն բավական է Աթոռին անկալ վիճակը ցուցնելու համար»¹⁹¹:

96. Գրիգոր ԺԱ Բյուզանդացի (1536—1545):—Գործել է ա. Էջմիածնում. վախճանվել և թաղվել է նույն տեղում: Շիրիմը անհայտ է:

97. Ստեփանոս Է Սալմաստեցի (1545—1567).—Եղել է գրասեր անձնավորություն. «Սա էր այդ իմաստուն և գրասեր, և հմուտ բազում գիտութեանց, և գիտակ բարբառոյ ալևալ ազգաց՝ ևս և լատինականին... Եւ իբրև նստաւ կաթողիկոս, փոյթ կալա ծաղկեցուցանել բազում իրօք զԱթոռն Էջմիածնի... Արար սա համարոտ ինչ մեկնություն յառեւտարանն Յովհաննու. ի նախերգանս ի վերայ չորից անեւտարանաց, բովանդակելով ի մի զպատմութիւն գործոցն Բրիստոսի և

զվարս անեւտարանաց. և գրեաց ձեռամբ իրով. գրեաց և այլ ինչ բազում...»¹⁹²:

«Վամենից» գրքում կա տեղեկություն, որ «ի թուին հայոց ՌԱ յունուարի 14, տէր Ստեփանոս Էջմիածնի կաթողիկոսն եկն ի Ֆրանգատանու իլով քաղաքն, և անդ վախճանեցաւ»¹⁹³:

Ստեփանոս Ե կաթողիկոսի տապանաքարը կ'ով քաղաքում 1551 թվականին, կրում է հետևյալ լատիներեն արձանագրությունը.

„HOC SEPULCRVM EST REVERENDISSIMI PATRIS STEPHANI PATRCHA MAJORIS ARMENIAE ROMAE FUT, ET LEOPOLIM ADVENIENS, ANMAM SUAM DEO TRADIDIT 1557“...

Թարգմանությունը՝ «Այս է տապան սրբազան Հորն մերոյ Ստեփանոսի, Հայոց Մեծաց Պատրիարքի, որ գնաց ի Հռոմ եւ եկեալ ի Լեոպոլիս փոխեցաւ առ Աստուած յամի Տեառն 1551»¹⁹⁴:

Ըստ Հ. Մ. Չամչյանի, Օրմանյանի և Հակոբ Անապյանի (տե՛ս «Էջմիածին», 1956, № Ը—Թ, էջ 98—99): Սալմաստեցու մահվան և թաղման վայրը անհայտ է մնում: Իսկ կ'ովի տապանաքարի վերոհիշյալ արձանագրությունը՝ կեղծ:

98. Միքայել Ա Սեբաստացի (1567—1576).—Հաջորդում է Ստեփանոս Ե Սալմաստեցուն: Հավանաբար վախճանվում և թաղվում է ա. Էջմիածնում: Շիրիմը անհայտ է:

99. Գրիգոր ԺԲ Վաղարշապատեցի (1576—1590).—Գործել է ա. Էջմիածնում. հավանաբար վախճանվել և թաղվել է նույն տեղում: Շիրիմը անհայտ է:

100. Դավիթ Դ Վաղարշապատեցի (1590—1629).—1604-ին Ծառ-Արբասի կողմից գերի է տարվում Սպահան, որտեղ մեռնում է. «ինչպես աննշալ ապրեցալ, աննշալ ալ մեռալ Դավիթ Ասպահանի առանձնության մեջ, իննսունը անցուցած տարիքի մեջ»¹⁹⁵:

Դավիթ Դ Վաղարշապատեցու օրոք գործում են չորս աթոռակիցներ, որոնք հայրապետական գավազանագրքի մեջ չեն ան-

¹⁹² Հ. Մ. Չամչյան, Բ. Գ, էջ 517:

¹⁹³ «Վամենից» Տարեգիրք հայոց Լեհաստանի և Ռումինիոյ, հրատ. Բ. Ղ. Ալիշանի, Վենետիկ, 1896, էջ 19:

¹⁹⁴ Նույն տեղում, էջ 185: Տես նաև «Էջմիածին», 1956, VIII—IX, էջ 95: Գրիգոր վրդ. Պետրովիչ, «Ստեփանոս Ե Սալմաստեցի», Վենետիկ-ս. Ղազար, 1964, էջ 49—106:

¹⁹⁵ Մ. արք. Օրմանյան, «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 2426:

¹⁸⁷ Ազգապատում, մասն Բ, էջ 2176—2177:

¹⁸⁸ Նույն տեղում, էջ 2179—2180:

¹⁸⁹ Մ. արք. Օրմանյան, «Ազգապատում», Բ. Բ, էջ 2194:

¹⁹⁰ Հ. Մ. Չամչյան, «Պատմություն հայոց», Բ. Գ, էջ 509:

¹⁹¹ «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 2227:

ցած, բայց մենք կնշենք մահվան թվականն ու թաղման վայրը:

Ա. Մելքիսեդեկ Գառնեցի (1593—1626).—Աթոռակից Դավիթ Դ կաթողիկոսին 1593 թվականից: Դժբախտաբար վատ անուն է թողել հայ եկեղեցու պատմության մեջ: Դավրիժեցին գրում է սրա մասին և վկայում, որ մահացել է Լեհաստանում. «Ապա եղեալ անտի գնաց ի քաղաքն Իլով... և եկաց անտէն սակաւ ժամանակս, և պակասեալ աստի, յաւելաւ առ հարս իւր ի մերում թուականիս ՌՀԵ ամի. անդէն վախճանեցաւ և անդէն թաղեցաւ»¹⁹⁶:

Հ. Մ. Բժշկյանը ականատեսի վկայությամբ արձանագրում է, որ Մելքիսեդեկ կաթողիկոսը վախճանվել է թաղվել է Կամենից քաղաքի Ավետման եկեղեցու առընթեր. «Այս եկեղեցի կառուցեալ է յարեւելեան կողմըն արքայն Նիկողայոսի և է փոքրիկ, այլ վաղելոյ և քարաշէն. ունի գերիս խորանս և վերնատուն մի: Առ երի աջակողմեան խորանին յորմն փորագրեալ կայ պատկեր Մելքիսեդեկ կաթողիկոսի եպիսկոպոսական զգեստուք, ուր է և գերեզման նորա»¹⁹⁷: Մի այլ աղբյուր ևս նույնն է վկայում, որ Մելքիսեդեկ կաթողիկոսը վախճանվել է 1627 թ. և թաղվել Ավետման ս. Աստվածածնի (Կամենեց) եկեղեցում. «ԶԱթոռն Էջմիածնի յանձնէ ի Սահակ կաթողիկոսին՝ եղբորորդւոյ իւրում. վճարէ զկեանս իւր ի մարտի 18. և թաղի յորմն եկեղեցւոյն Աւետման ս. Աստուածածնի. զոր ինքն էր սրբագործեալ ըստ կոնդակի իւրում»¹⁹⁸:

«Իսկ Մելքիսեդեկ... ճիվանդացաւ աղուհացից օրերուն մեջ, և քիչ օր ետքը մեռաւ Կամենից քաղաքը, 1626-ին, ի տոն Հարության Ղազարո, որ է ըսել ապրիլ 1-ին, և այնտեղ թաղվեցաւ, ուր կը տեսնվի տակավին յոր գերեզմանը Ավետման եկեղեցւոյն մեջ փորագրաւ պատկերն էլ պատին վրա»¹⁹⁹:

Բ. Ավետիս Աթոռակից կաթողիկոս.—1613 թվին այցելում է Երուսաղեմ, ս. Հա-

կոբի վանքը և Գրիգոր Պարոնտերին եպիսկոպոս է ձեռնադրում²⁰⁰:

Գիգոր վարդապետ Կամենցին հաղորդում է, որ նա մահացել է 1620-ին²⁰¹: Օրմանյան սրբազանն Ավետիսի մահը և թաղումը ենթադրում է 1620—1624 թվերին ս. Էջմիածնում²⁰²:

Գ. Գրիգոր ԺԳ (Սրապիոն) Եղեացի կամ Ուռհայեցի (1603—1606).—Աթոռակից Դավիթ Դ Վաղարշապատեցու: Առաջնորդ Տիգրանակերտի: Մայր Աթոռը ազատում է ծանր պարտքերից: Ծախ-Արքաւը նոր պահանջներ է դնում Գրիգոր ԺԳ-ի (Սրապիոնի) վրա: Ստիպված, բազում տառապանքներից հետո նա հեռանում է Տիգրանակերտ, ուր և մի տարի անց վախճանվում և թաղվում է այնտեղ. «Նա գերեզմալ ի նոցունց իբրև գգաուն ի բերանոյ գայլոց, հագի ուրեմն ճողոպրեալ ի ձեռաց նոցա եղեալ ի Զողարոյ գնաց ի Վան քաղաք, թախծեալ ոգով, և տրտմեալ սրտի, անմխիթար ոգով, և դառն հեծեծանքով, և անտի ի քաղաքն Ամիթ: Եւ եկեաց տարի մի, և լերկորդումն տարուջ՝ վախճանի աստի մահուամբ՝ և յաւելու ի տէր հանգատեամբ: Եւ եղև վախճան սորա ի մերում թուականիս Ռ. Ծ. Ե. ամի յապրիլի ամսոյ ԻԳ. և հանգուցին գնա ի տապանի անդէն ՅՍՄԻԹ քաղաքի»²⁰³:

«Թվին Ռ. Ծ. Ե. ապրիլի ԻԳ վախճանեցաւ ի յԱմիթ քաղաք մեծ վարդապետն Սրապիոն, որ վերջ կաթողիկոս եղեալ»²⁰⁴: «Վախճանած է Ամիդի մեջ 1606 ապրիլ 23-ին»²⁰⁵: «Սրապիոնը... տարիքը առած էր, և թե փորձանքներն տկարացած էր, որով Տիարպեքի դառնալէն տարի մը ետքը վախճանեցաւ 1606 ապրիլ 23-ին, երևման խաչին, ուրբաթ օրը, և նույն տեղ թաղվեցաւ հասարակաց գերեզմանատան մեջ, ուր տակավին կտեսնվի յոր համեստ շիրիմը պարզ տապանագիրով»²⁰⁶: Մեծահամբավ բանասեր հանգուցյալ Գարեգին եպիսկոպոս Սրվանձտյանը իր ժամանակին այցելում է Տիգրանակերտի հայոց գերեզմանա-

¹⁹⁶ Առաքել վարդապետ Դավրիժեցի, «Պատմություն հայոց», Վաղարշապատ, 1896, էջ 288, 439: (Հետ այսու Դավրիժեցի):

¹⁹⁷ Հ. Մինաս Բժշկյանց, «Ճանապարհորդություն ի Լեհաստան», Վեներիկ, ս. Ղազար, 1830, էջ 151—152:

¹⁹⁸ Հ. Ղ. Ալիշան, «Կամենից տարեգիրք Լեհաստանի և Ռումինիոյ...», Վեներիկ, ս. Ղազար, 1896, էջ 137:

¹⁹⁹ Մ. արք. Օրմանյան, «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 2377:

²⁰⁰ Մկրտիչ եպիսկոպոս Աղանունի, «Միաբան և այցելուք հայ Երուսաղեմի», Երուսաղեմ, 1929, էջ 41:

²⁰¹ Գրիգոր վրդ. Կամենցի, «Ժամանակագրություն», էջ 285—286:

²⁰² Մ. արք. Օրմանյան, «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 2341:

²⁰³ Դավրիժեցի, էջ 29:

²⁰⁴ Գարեգին վարդապետ Սրվանձտյանց, «Թորոս աղբար», Կ. Պոլիս, 1884, Բ. Բ, էջ 419—420:

²⁰⁵ Մկրտիչ եպ. Աղանունի, «Միաբան և այցելուք հայ Երուսաղեմի», 1929, էջ 492:

²⁰⁶ Մ. արք. Օրմանյան, «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 2295:

տունը. «Կարգ մը կար վարդապետաց, որոնց մեջ կային Էջմիածնա նվիրակներ և Սրապիոն եպիսկոպոս Ամթա, որ և կաթողիկոս Էջմիածնի, սույն տապանագրով. «Սա է տապան մարմնոյ տեղի, Աստուածաբան վարդապետի Ռոհայեցոյ Սրապիոնի, կաթողիկոս Գրիգորիսի հայրապետիս վախճան լինի, թվին հալոց Ռ ամի ԾԵ. եակ եւ մի պարզ թուով լինի (ստորեւ եղեալ թվ. Ռ. Ծ. Ե.)»²⁰⁷.

Դ. Սահակ Դ Գառնեցի (1628—1639).— Սա էլ նույնպէս աթոռակիցների մեջ է մըտնում:

Վախճանվում է ս. Էջմիածնում. «Ի գիշերին յայնմիկ հաւանէ նմա մահ՝ և աւանդէ զոգին, և վնարէ զկեանս իւր, և հանգչի ի տառապանաց ցաւոյն ըստ խնորանաց իրոց՝ և կատարեալ զկարգ թաղմանն ի վերայ նորա՝ տարեալ թաղեցին ի դիրս գերեզմանացն»²⁰⁸:

«Տեսեալ Սահակայ՝ թէ մերձեալ է ի դրունս մահու՝ աղաչեաց բառնալ զինքն և տանել յեկեղեցին՝ ի տեղի իջման Քրիստոսի... և ապա դարձաւ ի սենեակ իւր. և ի նմին գիշերի վախճանեցաւ, յամի 1639...»²⁰⁹:

«Սահակ Դ եղբորորդի Մելքիսէթ կաթողիկոսի... վերադառնալ յէջմիածին. որանօր կացեալ բազում ջերմեռանդութեամբ և ապաշխարութեամբ 1639 վախճանեցաւ»²¹⁰:

«Եկեղեցական արարողութեամբ թաղվեցաւ ի դիրս գերեզմանացն, միաբանական գերեզմանատան մեջ... Սահակի մահվամբ կվերջանա դժպիհ ծամանակներու վերջին մնացորդը»²¹¹:

101. Մովսէս Գ Տաթևացի (1629—1632). 17-րդ դարի հայ եկեղեցու և Մայր Աթոռի մեծագույն վերանորոգիչը:

Մովսէս Տաթևացին Մայր Աթոռում ծավալում է ոչ միայն շինարարական գործունեություն, այլև՝ հոգևոր կյանք. «Եւ եկաց սա ի բարձրագան Աթոռն ի սուրբ Էջմիածին՝ ուղիղ վարդապետութեամբ նորոգեաց զաներակն նորոգ շինութեամբ, և պայծառացոյց միաբանօք և վարդապետօք, և յարմար և հաստատուն ծամակարգութեամբ, և փարթամացոյց եկեղեցական անօթով՝ և մարմնական ստացումով»²¹²:

²⁰⁷ Գարեգին վրդ. Սրվանձույանց, «Թորոս աղբար», Կ. Պոլիս, 1884, էջ 206:

²⁰⁸ Դավրիժեցի, էջ 243:

²⁰⁹ Լ. Մ. Չափչյան, հ. Գ, էջ 608—609:

²¹⁰ Հովն. եպս. Ծախաթունյանց, «Ստորագրություն», հատ. Ա, էջ 216—217:

²¹¹ Մ. արք. Թրմանյան, «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 2442—2443:

²¹² Դավրիժեցի, էջ 312:

Մովսէս Գ կաթողիկոսը երեքուկես տարի գահակալելուց հետո վախճանվում է Երևանում՝ 1632 թվին, մայիսի 14-ին: «Եւ պատահեցաւ լինել վախճանի սորա յԵրևան քաղաքի ի վանս դամբարանի սրբոյ առաքելոյն Անանիայի, վասն որոյ և տարեալ ի հասարակաց գերեզմանատունն, ի Կոզեռն կոչեցեալ բլուրն. զի վասն գերեզմանի Կոզեռն վարդապետին, որ անդ է, այնպէս կոչելին բլուրն, և յարահուպ գերեզմանի Կոզեռն վարդապետին, և Մելքիսէթ վարդապետին, ի մէջ երկուց այսոցիկ պատրաստեցին դիր հանգստեան սրբոյս այտորիկ, և անդէն ի մէջ երկուց կափուցեալ տապանաց եղին զարբանեալ նշխարք մարմնոյ նորա, մեծաւ պատուով և փառօք»²¹³:

«Եւ ի ՌԶԱ թուոյն մերում վախճանի երանելիս յԵրևան և թաղի ի Կոզեռն գերեզմանատանն՝ հուպ Կոզեռն վարդապետին»²¹⁴:

Մովսէս Գ Տաթևացու գերեզմանը ունեցել է հետևյալ տապանագիրը.

«Այս է տապան դամբարանի,
Եղեալ շիրմի, ճանապարհի,
Տեսուն Մովսէսի վարդապետի,
Ընտրեալ սուրբ Հայրապետի,
Որ է տեղեալ Տաթևացի,
Նորոգող սուրբ Էջմիածնի,
Բացող եւ շինող զմբէթի,
Թուին ՌԶԲ-ին (1633)»:

Երվանդ Ծախազիզի վկայությամբ այդ հին գերեզմանները «մինչև այսօր էլ դեռ երևում են կիսաքանդ, անխնամ և ապականության մեջ պահված մատուռում: Մովսէս կաթողիկոսի գերեզմանի տապանաքարի վրայի արձանագրությունը դժվարությամբ կարդացվում է»²¹⁵:

Այժմ, ինչպէս Կոզեռն մատուռը, այնպէս էլ Տաթևացի կաթողիկոսի գերեզմանը քանդված է:

102. Փիլիպպոս Ա Աղբակեցի (1633—1655).—ԺԷ դարի Մայր Աթոռի վերագարթների լուսավոր երկրորդ դեմքը. «Եւ հոչակ համբաւոյ արդիւնական գործառնութեան և աստուածաբան վարդապետութեան և առաքինական ճգնութեան տեսուն Փիլիպպոսի կաթողիկոսի, որպէս յամենայն երկիր սփռեալ տարածեցաւ»²¹⁷:

Փիլիպպոս Աղբակեցին, 63 տարեկան հասակում, իր հայրապետության «քսան և

²¹³ Դավրիժեցի, էջ 312—313:

²¹⁴ Սիմեոն կաթող. Երևանցի, «Զամբռ», Վաղարշապատ, 1878, էջ 22:

²¹⁵ Երվանդ Ծախազիզ, «Հին Երևանը», Երևան, 1931, էջ 188:

²¹⁶ Դավրիժեցի, էջ 338:

²¹⁷ Նույն տեղում, էջ 345:

երկու սմ և երեք ամիս»-ից հետո վախճանվում է 1655 թվի մարտի 25-ին:

Էջմիածնի միաբանությունը ցանկանում է թաղել նրան իր կառուցած Մայր տաճարի զանգակատան տակ: Սակայն Երևանի Մահմեդյուլի խանը արգելք է հանդիսանում, որով Փիլիպպոս Աղբակեցին թաղվում է ս. Հովսիսիմեի վանքում. «Եւ վասնզի Մահմեդյուլի խանն ոչ կարեցաւ ի բիրտ բարոց իւրոց՝ ոչ եթող ի սուրբ Էջմիածինն թաղել զկաթողիկոսն, վասն այսօրիկ բարձեալ ի սուրբ Էջմիածնէ զպատուական նշխարս մարմնոյ նորա, խաչիւ և աւետարանաւ և մոմեղինօք, և երգովք հոգևորովք, տարան ի տաճար սրբութոյ կուսին Հովսիսիմեայ, և անդ ի մէջ տաճարին ի հիւսիսային կողման խորանն հանգուցին զնա. և է բարեխօս առ Քրիստոս վասն ամենայն Քրիստոնէից և հոգեծնունդ որդեկացս «Թաղեալ կայ սա ի տաճարին սրբոյն Հովսիսիմեայ ի յաջակողմեան դասուն»²¹⁸:

«Ի մէջ անդ եկեղեցոյս ի հիւսիսային դասու՝ է տապան Փիլիպպոսի կաթողիկոսի Հաղբակեցոյ վերջին նորոգողի տաճարիս՝ որոյ մահարձանն ի ժամանակս պատերազմաց մանրեալ և անհետացեալ գոյով, նորինորոյ ետ կազմել Եփրեմ կաթողիկոս ի թափանցիկ մարմարոնեայ վիմէ՝ որ ունի օրինակ արձանագրութեանն՝ զայս «Հազար հարիւր չորս թուին, մարտի քսան եւ հնգին, վախճանեցաւ հաղբակեցի Փիլիպպոս սքանչելագործ կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, եւ եղաւ սուրբ նշխարք նորա յայսմ Ծիրիմի, որոյ յիշատակըն օրհնութեամբ եղիցի»²¹⁹: Հիշատակված շիրիմը, իր տապանագրությամբ անաղարտ է մնում մինչև այսօր:

(Ծառունակելի)

²¹⁹ Ծախարթունյանց, հ. Ա, էջ 271:

²¹⁸ Զամբո, էջ 23: